

İDRİS-İ BİTLİSİ VE ESERLERİ ÜZERİNDE YAPILAN BAZI BİLİMSEL ARAŞTIRMALARA TENKİDİ BİR YAKLAŞIM

Abdüsselam UYGUR*

A Critical Approach to Some Scientific Studies on İdris-i Bitlisi and His Works

Özet

Bu makalede, büyük Türk tarihçisi İdris-i Bitlisi ve eserleri üzerinde yapılan bazı bilimsel çalışmalardaki yanlış kanaatler gözden geçirildi ve tespit edilen hatalı kanaatler, müellifin eserlerinden hareketle veya mantıkî yoldan kritik edilerek düzeltilmeye çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: İdris-i Bitlisi, bazı bilimsel çalışmalar, tenkit.

Abstract

In this article, the mis-claims found in some scientific studies related to the great Turkish historian Idris-i Bîdlîsî and his works have been looked over. The mis- understandings faced by chance have been tried to be corrected by criticizing either via the works of the writer or logically.

Key Words: Idris-i Bitlisi, some scientific studies, criticizing.

Türk sultanı Yakup Şah (1478 – 1490) ve halefleri ile Osmanlı Türk hükümdarı II. Beyazid (1481-1512) ve Yavuz Sultan Selim (1512-1520)'in saraylarında ifa ettiği divan hizmetlerinin yanında, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Osmanlı Türk hakimiyetine girmesindeki eşsiz stratejisiyle tarihe mal olmuş

* Doç. Dr., Elazığ İl Müftülüğü Eğt. Uzm. e-mail: elazigmuftulu@ttnet.net.tr

ünlü alim, edip ve Türk tarihçisi İdris-i Bitlisi (ölm. 1520) hakkında yaptığımız araştırmalarda müellif ve eserleriyle ilgili yerli ve yabancı pek çok kaynakta bilgi bulunduğunu gördük. Ancak bu kaynakların çoğunda hatalı bilgiler verildiğini, yapılan yanlış tercüme ve yorumların, bizzat İdris-i Bitlisi'nin eserlerine başvurulmadığı için, muahhar araştırmalarda aynen tekrar edildiğini müşahade ettik.

İleride değineceğimiz iki değerli araştırmacının kısmî düzeltmelerini hariç tutarsak, şu ana kadar bu konuda hiçbir çalışma yapılmamış, hiçbir ciddi tenkit ortaya konmamıştır. İşte bu yüzden, ilmî bir vecibenin sorumluluğu içinde, bu hatalar ve yanlış kanaatleri burada düzeltmeye gayret edeceğiz.

İdris-i Bitlisi ve eserleri hakkında yaptığımız araştırmayla tesbit edilen hataların ve yanlış kanaatlerin, birkaç sebepten kaynaklandığı görülmektedir. Varılan yanlış kanaatler, ya biyo-bibliyografik kaynaklardaki bilgilerin iyi etüdü edilmeden, onların referansından hareketle asıl kaynağa ulaşıp bu bilgilerin sıhhat derecesini, verilen adresteki bilgilerle karşılaştırmak suretiyle tespit etme üşengeçliğinden, yani ikinci ve üçüncü el bilgilere tam bir teslimiyetle güvenmekten, ya da bulunan malzemelerin iyi değerlendirilememesinden kaynaklanmıştır. Üzülerek ifade etmek gerekir ki bu kaynaklardaki yanlış malumata dayanılarak çok komik istidlaller yapılmış, birtakım aslı astarı olmayan hayali sonuçlara ulaşılmıştır. Keza hatalar da, mevcut malzemeleri iyi kullanamamaktan, dalgınlıktan, araştırma zahmetine katlanmamaktan, İdris-i Bitlîsî'nin eserlerinin ciddi bir şekilde incelenmemesinden, yanlış tercümelerden ve esefle itiraf mecburiyetindeyiz ki kaynaklardan yararlanma metodunu bilmemekten kaynaklanmıştır.

Şimdi burada, yapılan hatalar ile varılan yanlış kanaatleri gruplandırarak vermeğe çalışacağız :

A- Doğum Yeri ve Tarihi Hakkında Verilen Yanlış Bilgiler

Doğum tarihi ile ilgili verilen tahmini rakamın isabet payı çok yüksek olmakla birlikte, doğum yeri hakkında verilen zannî bilgiler tutmamıştır. Babası Hüsameddin Ali el-Bitlisi'nin bile doğum yeri kesin olarak bilinmemesine rağmen, Abdulmuktedir Mevlevî¹, Fleischer² ve Ahmet Akgündüz³ gibi

¹ Bk. Abdulmuktedir Mevlevî, *Catalogue of The Arabic and Persian Manuscripts in The Khuda Bakhsh Oriental Library*, Patna 1993, VI/203

araştırmacılar, hiçbir kaynak göstermeden İdris'in Bitlis'te doğduğunu söylerler. Ahmet Uğur da "Tahsilini tamamladıktan sonra o da babası ile birlikte Akkoyunlu Başkenti olan Diyarbakır'a gitmiş ve Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan'ın münşi (katiplik)liği görevine getirilmiştir. Başkentin Tebriz'e nakli ile o da, bütün aile ile birlikte... Tebriz'e gitmiştir."⁴ derken zımnen O'nun Bitlis'te doğduğu fikrini benimsemiş ve hiç kaynak göstermeden Rey'de doğan ufacak bir çocuğu Uzun Hasan'ın Diyarbakır'daki sarayında münşilik görevine oturtmuştur. Kesin doğum tarihi ve yeriyle ilgili kaynağa ulaşan değerli araştırmacı Başaran⁵ ise, bulduğu bu değerli malzemeye rağmen, doktora tezinde sadece İdris-i Bitlisi'nin 861 / 1457'de Rey'in *Sûlikân nahiyesinde doğduğuna*⁶ dikkat çekmekle yetinmiş; bu değerli bilgiyi ve Türkçe'ye çevirdiği Heşt Bihîşt'in verdiği dikkate şayan ipuçlarını iyi değerlendirecek mevcut hataları tamir edeceği yerde, yanlış kanaat ve yorumları, hazırladığı doktora tezinde aynen paylaşmış; iki sene sonra kaleme aldığı makalesinde ise, bu bilgi (İdris-i Bitlisi'nin 861 / 1457'de Rey'de dünyaya gelişi) ışığında, sadece "*Hüsameddin Bitlisi'nin... 1469 yılında değil, bilinmeyen bir nedenle (!) daha önceden İran'a gitmiş olduğu*"⁷ şeklinde bir düzeltme yapmıştır : Hepsi bu kadar; oysa bulunan bu değerli bilgi ve Heşt Bihîşt Hatimesi'ndeki bilgilerle, şimdiye dek eserden esere devşirilen hatalı nakillerin önü kesilebilir ve yeni araştırmacıların, bu hataları kendi çalışmalarına aktarmalarına engel olunabilirdi. Kaldı ki Başaran, bu kaynağa ulaşmasaydı bile, elindeki doktora tezinin metin kısmındaki "Benim ilk gurbet Konağım Rum oldu."⁸ mısraından ve bu mısradan önceki beyitlerden, onun doğum yerinin Diyarbakır veya Bitlis olamayacağı sonucuna ulaşabilirdi; Zira insanın vatani doğum yeridir; uzun bir süreyi kapsasa bile, avdet edilen doğum yerinin, "gurbet" olarak algılanamayacağını izaha lüzum yoktur.

² Bk. Cornell H. Fleischer, "Bedlîsî Mavlânâ Hakîm al-Dîn Edrîs", *Encyclopaedia Iranica*, New York 1990, IV/75

³ Bk. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, İstanbul 1991, III/11

⁴ Bk. Ahmet Uğur, *İdris-i Bitlisi ve Şükrî-i Bitlisi*, Kayseri 1991, s.7

⁵ Bk. Dr. Orhan Başaran, *İdris-i Bitlisi'nin Heşt Bihîştî'nin Hâtimesi*, yayınlanmamış doktora tezi (Erzurum 2000), s.14 vd.

⁶ Bk., a.g., dok. tz., göst., yer.

⁷ Bk. Başaran, "İdris-i Bitlisi Hakkında Bazı Yeni Bilgiler," *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2002 – Sayı 14, s.201 vd.

⁸ Bk. Başaran, a.g., dok. tz., metin s.54, 913^a

B- Irkı Hakkında İleri Sürülen Mesnetsiz İddialar

Bu konudaki gerekli düzeltme, İdris-i Bitlisi'nin değerli bir eserini çok güzel bir dille Türkçe'ye kazandıran Doç. Dr. Hicabi Kırılancı tarafından yapıldığı için, burada sadece O'nun tashihine atıfta bulunmakla yetinmek istiyoruz.⁹

C – Mehmed Şükrü'nün İdris'i Bitlisi'nin Hac Seyahatiyle İlgili Verdiği Doğru Bir Bilginin¹⁰ Bazı Araştırmacılar Tarafından Yanlış Anlaşılması Neticesinde Çıkarılan Yanlış Sonuç

Bu hata da, Başaran tarafından düzeltilmiştir¹¹; o sebeple, bu konuda bir tekrar yapmayı da lüzumsuz görüyoruz.

D- İdris-i Bitlisi'nin Babası Hüsamüddin Ali (ölm. 900/1495)'nin Tarikati Hakkında Tekrar Edilen Hatalar

“İdris'in babası saygın bir alim, sufi ve Ammar b. Yasir'in müridi idi.”¹²

“Bitlisli İdris'in babası Hüsamüddin Ali Suhreverdiye tarikatine bağlı Şeyh Ammâr b. Yâsir el – Bidlîsî adlı bir şeyhin müridlerindedir”¹³

“Hüsamüddin Ali.... Nurbahşi tarikatinin Kurucusu Seyyid Muhammed Nurbahş'un (ö. 869/1465) müridi ve halefi idi. Tasavvufta şeyh Ammâr-ı Yâsir'e (ö. 597/1201) intisap etmişti.”¹⁴

Yukarıdaki ilk iki alıntının müellifleri kaynak göstermez. Üçüncü alıntının atfedildiği kaynakta ise “intisap etti” biçiminde bir fiile rastlanmaz. Gösterilen kaynaktaki ifade, asıl metinde aynen şöyledir : “Tasavuftaki tarikati,

⁹ Bk. Dr. Hicabi Kırılancı, *İdris-i Bitlisi – Selim Şâhname-*, Kültür Bakanlığı Yayınları / 2562 (Ankara 2001), s.6, vd.

¹⁰ Bilgi için bk. Mehmed Şükrü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. (Ankara 1934), s.10

¹¹ Bk. Başaran, a.g. dok. tz., s.11 vd.

¹² Bk. Fleischer, a.g. mad., göst. yer.

¹³ Bk. Mehmet Bayrakdar, *Bitlisli İdris*, Kültür Bakanlığı Yayınları / 1271 (Ankara1991), s.3

¹⁴ Bk. Başaran, a.g. dok. tz., s12. Şeyh Ammâr-ı Yâsir'in ölüm tarihi 1201 değil, 1188'dir. Bk. Necmüddin Kübra, *Usûlü Aşere/ Risâle ile'l- Hâim / Fevâihu'l- Cemâl*, haz. : Mustafa Kara, Dergah Yayınları (İstanbul 1980), s.14

Ammâr-ı Yâsir'e ulaşır."¹⁵ Bu durumda yukarıdaki cümlelerin öznesiyle yüklemeleri arasındaki garabeti, herhalde üç yüz yıllık bir tayy-ı zamanla izah etmek gerekecek.

E- İdris-i Bitlisi'nin Akkoyunlu Sarayı'na İntisabı ve Padişah Çocuklarına Lalalık Yaptığına Dair Hatalar

"Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey ve oğlu Yakup Şah zamanlarında divan katipliğinde bulunmuş olan.... İdris-i Bitlisi...."¹⁶

İdris-i Bitlis'nin, *Hakku'l-Mübin fi şerh-i hakki'l-yakîn* adlı eserinin mukaddimesine, çocukluk veya ilk gençlik yıllarına uzanan bazı hatıraları derc edilmiştir. Bu hatıraları içine alan yıllar, 876/1471-72 ile Çaldıran Savaşı'nın bitimi (1514) arasındaki yıllardır. Mukaddimedeki bilgiler ışığında eserin Çaldıran Savaşı'ndan sonra tamamlandığı anlaşılıyor; fakat bizi burada ilgilendiren, Çaldıran Savaşı'na yakın ve bu savaştan sonraki anılar değil, mukaddimedeki ilk verilen 876/1471-72¹⁷ ile 917/ (hac afiresi olmasına binaen, 1511'in son ayları) arasındaki yıllar için zikredilen anılardır. İdris-i Bitlisi, 876 / 1471- 72 aylarında müşrid olarak bahsettiği babasıyla Mahmud-i Şebusteri (ölm. 720/1320)'ye ait eserleri mütalaa ettiklerini zikrettikten hemen sonra, Tebriz'de ikamet ettikleri sırada aniden Molla Cami (898 / 1492)'nin de içinde bulunduğu hac kafilesinin Tebriz'e geldiğini haber alır ve bütün ilim ve irfan ehli gibi kendisi ve babası da kafileyi karşılamaya giderler.¹⁸ Molla Cami'nin hac dönüşü Tebriz'e uğradığı tarih 878/1473 olduğuna göre,¹⁹ Bitlisi ailesi bu tarihten sonra kesin, 876 / 1471 – 72'de ise muhtemelen Tebriz'de ikamet ediyordu. Zaten İdris-i Bitlisi'nin istinsah ettiği bazı eserlerin kayıtlarından da

¹⁵ Bk. Emir Şerefhân-ı Bîdlîsî, *Şerefnâme* (Tahran 1364), s. 448. Krş. V. Veliaminof – Zernof neşri, Farsça'dan Arapça'ya trc.: Muhammed Ali Avnî, *Dâru ihyâi'l- Kütübi'l – Arabiyye*, II / 351 (Buradaki Arapça ifade aynen şöyle : Tarikatuhu fi't – tasavvuf tasilu ilâ hazreti'ş – Şeyh Ammar Yâsir).

¹⁶ Bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Basımevi (Ankara 1988), II / 604

¹⁷ Bk. İdris-i Bidlisi, *Hakku'l – mübin fi şerh-i hakki'l – yakîn*, Süleymaniye / Şehid Ali paşa, 1402/3^b

¹⁸ Bk. a.g.e., 4^a

¹⁹ Câmî'nin hac dönüşü Tebriz'e varış tarihini Reşâhat sahibi, Câmî'ye ait bir kitabın kenarında O'nun kendi el yazısıyla düştüğü nota istinaden 24 Cemaziyelevvel 878/17 Ekim 1473 olarak zikreder (Bk. Mevlânâ Ali b. Hüsyn es-Safî, *Reşâhat*, trc. Mehmed Kaşî, sad. Mustafa Özsaray, İstanbul 2005, s.289; krş. Ali Asgar Hikmet, *Câmî –Hayatı ve Eserleri–*, çev. M. Nuri Gencosman, İstanbul 1991, s. 136,144).

bu açıkça anlaşılıyor. ²⁰ İdris-i Bitlisi'nin, bu tarihten sonra Cami ile bir daha görüşemediğinden; ancak, Cami tarafından Akkoyunlu sarayına muhtelif zamanlarda elçiler ve mektupların gelişinden bahsetmesi, ²¹ Bitlisi aliesinin bu tarihten itibaren Tebriz'de daimi ikametini gösteriyor.

İşte İdris-i Bitlisi'nin adı geçen eserinin mukaddimesindeki anıları, O'nun Molla Câm'i (898 /1492) ile görüştüğü 878/1473 ile, gene kendisinin niyyet edip gerçekleştirdiği hac farızasının ifa edildiği 917 / 1511'in sonları arasındaki 39 yıllı sınırlı anılardır. İdris-i Bitlisi'nin, bu mukaddimedeki 39 yıl öncesine, yani ilk gençlik yıllarına uzanan nedamet duygularının "*Bununla beraber.... bu fakir, bir müddet bencil tabiatın hevasına uyararak zamane padişahlarına kullukla, özgürlük boynunu köleleştirme arzusuna düçar oldu. Nitekim yaklaşık 40 yıldır sürekli kapkoyu bir cehâletle uyum sağlamaktayım...*"²² biçiminde aktarılışı noktasından hareketle, Uzunçarşılı'nın kaynaksız bilgisine belki ilk anda itiraz edemeyebiliriz; ancak, şu iki sebepten dolayı, bunun imkansız olacağını söylemek durumundayız :

a- Acaba velûd ve iyi bir meddah olan İdris-i Bitlisi, Sultan Yâkûb (1478 – 1490)'a²³, hatta Kâdî îsâ (ktl, 1490 –91)'ya ²⁴ eser ithaf ederken, neden Uzun Hazan (1466 – 1478) adına bir eser te'lif etmemiştir ?

b-Menâkıb-ı İbrâhim- i Gülşeni'de şöyle bir vaka anlatılır (olayın geçtiği tarih verilmiyor; fakat ifadeden Sultan Yakub'un ilk Saltanat aylarına ait dönem olduğu anlaşılıyor): "*Terâkime ulemasından otuz kırk nefer mevali Şeyhe (İbrahim-i Gülşenî'ye) gelip.... arz-ı ahval itmişler ki biz Fârsî bilmeziz ve Sadr olan Kadı îsâ Türki bilmez, bizim ahvalimize ve meratibimize muttali olmağın, sabah Vezir-i a'zam Süleyman Beg'e Vardık halimizi arz ettikde,... cümleden tevkî'lerimiz için Kadı İsa bir Kâtip kodı ki her birimizin tevkî'i için merâtibine göre nice bin dirhem olur, deyicek,.... Çün Kadı Sultan'dan gelir,.... Şeyh buyurur ki mühür ile tevkî'in bana ver ve katibini azl idüp bir Türkî bilür âdemi katib eyle, deyicek (Kadı), mühür ile tevkî'i öpüp Şeyh hazretlerinin öğünde kor. Şeyh ulemayı getirüp der ki beratlarınız ben bu şartla mühür ve tevkî'*

²⁰ Mesela bk. Safiyüddin Abdülmü'min, *Risâletü'l-edvâr fi'l-mûsîkî*, Ragıp Paşa Ktp., 919/3, vr. 171^a

²¹ Bk. Hakku'l-mübin, 5^a

²² Bk. Hakku'l- mübin, 5^b

²³ Rebû'l-ibrâr ve Hazâniye Risâleleri, Süleymaniye / Esad Efendi, F.Y. 1888/6 ve 7

²⁴ Risâle fi ma'rifeti'n-nefs – veya fi ilmi'n-nefs – (Bk. A. Mingana, *Catalogue of The Arabic Manuscripts in The John Rylands Library Manchester* (Manchester 1934), st. 679

*iderim ki bir saat tavakkuf itmeyüp yerlerinize gidesiz ve 6 aydan sonra yine divandan muradınızı hasıl idüp bir habbeniz gitmeye ve ol Türki bilmeyen Acem'i azl idüp, bir Türki bileni vaz' itdük ki ahvaliniz bilüp nesne tama'itmeyüp Kadı'ya arz ide..."*²⁵

Yukarıdaki ifadelerden, Sultan Yakub'un ilk aylarında, edebi eser verecek seviyede Arapça Farsça ve Türkçe'ye hakim olan İdris-i Bitlisi'nin, henüz Sultan Yakub'un divan hizmetinde bulunmadığı anlaşılıyor. Ancak, divan katipliğine yeni getirilen şahsın kim olduğu bildirilmemekle beraber, ileri sayfalarda İdris-i Bitlisi'nin ismi zikredilerek mesele aydınlığa kavuşuyor : (Gülşeni), "... *Ba'de'l-yevm tarhanlık hükmümü öyle yazasız ki her kanda gidem ve ne yerde konam ve ne işleyem.... kimesne mani olmaya. Pes, Sultana (Yakup Şah'a) arz iderler, (Sultan), Molla İdris'e emr ider ki Şeyh dediği minval üzere bir hüküm yaza....*"²⁶

Bu bilgiler ışığında yukarıda İdrisi Bitlisi'ye izafetle zikrettiğimiz makam şehvetiyle ilgili pişmanlık duygularını içine alan 40 yılın tamamını, saraydaki divan hizmetleriyle yorumlamanın her halde isabetli olamayacağı; bu sürenin bir kısmının, saraya girebilme arzu ve ihtirasına matuf olacağı daha mantıklı görünmektedir. Biz, şahsen Kadı İsa'ya sunulan eserin, saraya girebilmek için baş vurulan yollardan biri olduğu ve İdris-i Bitlisi'nin sarayla bu yıllardaki irtibatının, bir ilim adamının sarayla irtibatı mesâbesinden öteye geçmediği kanaatini taşıyoruz.

*"İdris-i Bitlisi, efendisi Kadı İsa'nın ölümünden sonra İstanbul'a gelerek II. Beyazid'in emriyle Farsça Heşt Bihişt'i yazmıştır."*²⁷

*"İdris-i Bitlisi, Akkoyunluların divan kâtiplerinden idi. ÇALDIRAN harbinden sonra Osmanlıların hizmetine girmiş..."*²⁸

Kadı İsa 1490-91'de Katledilmiş, Çaldıran harbi 1514'de yapılmış; II. Bayezid'in saltanat yılları 1481 – 1512 yıllarını kapsar ve İdris-i Bitlisi, maalesef hiçbir araştırmacının bu babda bizzat müellifin kendi eserine dayanarak bilgi vermediği 907/1501-2'de Osmanlı Sarayına intisap eder.²⁹

²⁵ Bk. Muhyi-yi Gülşeni, *Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşeni* ve Şemlelizâde Ahmed Efendi, *Şive-i Tarikat-ı Gülşeniye*, yayınlayan: Tahsin Yazıcı, TTK Basımevi (Ankara 1982), s.67

²⁶ Bk. a.g.e., s.77

²⁷ Bk. Uzunçarşılı, a.g.e., II/604, dipnot 1

²⁸ Bk. a.g.e., II/274

²⁹ Bk. İdris-i Bidlisi, *Selim Şahnâme*, Süleymaniye/ Lala İsmâ'il, F.Y. 348, Vr. 16^b

Bizim buradaki amacımız ise, bu çelişiklere dikkat çekmekten ziyade, yukarıda ancak yorum çerçevesinde muhtemel bir kanaat olarak değerlendirmeye aldığımız Uzunçarşılı'ya ait beyanatın katmerlenerek aslı astarı olmayan şeylerin üretilmesine ve üstelik bu malumatın, böyle bir bilginin verilmediği başka eserlere de atfedilmesine temas etmekten ibarettir. İşte ilhamını yukarıdaki ilk ifadeden aldıklarını tahmin ettiğimiz birkaç muahhar örnek :

“Hakimuddin İdris-i Bitlisi.... Tahsilini ikmal ettikten sonra Uzun Hasan'ın paytahtı olan Diyarbekir'e yerleşir ve Onun nişancısı olur. Daha sonra da onunla birlikte Tebriz'e intikal eder.” ³⁰ Lütfen burada İdris-i Bitlisi'nin 861/1457'de Rey'de doğduğuna ve Uzun Hasan (871-883/1466-1478)'ın Tebriz'i 1469'da başkent yaptığına dikkat buyurulsun. Aynı ifadelerin yukarıda Ahmet Uğur tarafından da kaynak gösterilmeden kullanıldığına atıfta bulunmuşuk. ³¹

Kaynak göstermeden Hüsameddin Ali (İdris'in babası)'nin de Uzun Hasan'ın hizmetinde bulunduğu, Diyarbakır'da O'nun sarayında münşilik yaptığına, Uzun Hasan'ın Tebriz'i başkent yapmasından sonra (1469), Hüsameddin Ali'nin de ailesiyle birlikte yeni başkente göçtüğüne kanaat getiren Bayrakdar da³², ilhamını muhtemelen Uzunçarşılı'nın yukarıda ilk zikrettiğimiz kaynaksız beyanından almış ve muhayyilesinde bu bilgileri alabildiğine genişletmiştir. O, daha da ileri giderek *“Daha önce de belirttiğimiz gibi Akkayonlular'ın sarayında bu vazifeyi (nişancılık görevini demek istiyor) daha önce babası Hüsameddin Ali yapmaktaydı. O'nun bu tarihlerde ileri bir yaşta olmasını düşünürsek, O'nun emekliliğinden sonra aynı vazifenin oğluna verilmiş olduğunu kabullenebiliriz.”* ³³ der.

İşin asıl tuhaf tarafı da, hayal ürünü olan bu malumatın, hiç irdelenmeden muahhar çalışmalara müsellemler biçiminde aktarılmış olmasıdır. Nitekim Şu iki alıntı, tamamen Bayrakdar'ın yukarıdaki yanlış kanaatlerinden mülhemdir :

“Babasının bir süre Diyarbekir'de Uzun Hasan'ın hizmetinde bulunduğu göz önüne alınırsa....” ³⁴

³⁰ Bk. Akgündüz, a.g.e., göst. yer.

³¹ Bk. Bu mkl., s.2, dipnot 4

³² Bk. Bayrakdar, s.3-5

³³ Bk. Bayrakdar, s.6

³⁴ Bk. Kırilangıç, s.7

“Babasından sonra O da Akkoyunlu devletinde münşilik görevini üstlenerek...”³⁵

Müellifin doğum yeri ve tarihini tesbit etmesine rağmen, bu hataları düzeltereği yerde, aynı hatalı kanaati paylaşan Başaran’ın ifadesi de şöyledir :

“İdris-i Bitlisi... Uzun Hasan, Sultan Yakub’un... yanında nişancı ve divan katibi olarak çalışmış ve”³⁶

Şimdi gelelim *lalalık* hikayesine : Hoca Sadettin, eserinin bir yerinde İdris-i Bitlisi’den sitayişle bahsederken “... parlak yazın sanatçıları arasında kalemi incelikle kullanmasını bilen, bilgileri öğretmede gönüller açan konuşmaları beceren, KUTLU MEDRESEDE MÜDERRİS, Bitlis’in aydın soylu kişisi Molla İdris...”³⁷ ifadelerini kullanır.

Hoca Sadettin’in, ulema ve meşâyıha gösterdiği bol ikram ve ihsanı münasebetiyle Molla Câmi (ölm. 898/1492)’nin Fatih Sultan Mehmed (1451 – 1481) için söylediği bir şiirden yaptığı aktarmada da aynı ifadeye rastlıyoruz :

“Gerçi anın yurdudur KUTLULUK MEDRESESİ

Ana barınak oldu kutsallık tekkesi”³⁸

Yukarıdaki alıntılarda kutluluk atfedilen ve mübarek sayılan “medrese” ilim ve irfan ehlini bünyesinde barındıran, onlara en üst seviyede ilgi gösteren Osmanlı sarayıdır. “Müderris”le kastedilen de böyle bir ilim, irfan yuvasında baş tacı edilen söz ustaları, tarihçiler, irfan ehli ve ilim erbabıdır. Bu sözlerden *lalalık* sonucunu çıkarmanın hiçbir mantıkî sebebi olamaz. Bununla birlikte yukarıdaki birinci alıntıdan çıkarılan yanlış sonucun, eserden esere zincirleme bir aktarma seyri takip ettiğini görüyoruz :

“ O’nun Kutlu müderris olarak vasıflanması,... *lalaliğma* işaret etmektedir.”³⁹

³⁵ Bk. a.g.e., s.9

³⁶ Bk. Başaran, a.g., dok. tz., s.16

³⁷ Bk. Hoca Sadettin Efendi, Tacü’t-Tevarih, Haz. : İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı yayınları / 301, (Ankara 1992), IV / 246

³⁸ Bk. Hoca Sadettin, II/264

³⁹ Bk. Bayraktar, s.6

“... Akkoyunlu sarayında hükümdar çocuklarına lalalık yaptığı bazı kaynaklarda belirtilir. Bu görevinden dolayı Hoca Sa’deddin onu müderris diye anar.”⁴⁰

“.... bazı hükümdar çocuklarına lalalık da yapmıştır.”⁴¹

“.... hükümdar çocuklarına lalalık hizmetinde bulundu.”⁴²

Yukarıdaki alıntıların ilk ikisi, yorum karakterli olup Hoca Sadettin’in bahsedilen ifadesine istinad eder. Üçüncü alıntı için verilen kaynaklarda, yukarıdaki ilk iki alıntının ilgili sayfaları (Bayrakdar ve Kırılangoç’un eserleri) hariç, bu türden bir bilgiye rastlamadık ve mevcut olmayan bir bilgi için bir sürü kaynağa atıfta bulunmaya şahit olmanın şaşkınlığını yaşadık. Yukarıdaki asılsız bilgiden mühlhem olduğu besbelli olan son alıntıda ise, hiç kaynak gösterilmemiştir.

Anadolu Beylikleri, Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletleri için Uzunçarşılı, lalalık konusuna şöyle temas eder : “*Vilayetleri idare etmek ve bu suretle devlet işlerine alışmak için, buralara gönderilecek hükümdar çocukları küçük iseler, yanlarına hükümdarın itimat ettiği BEYLERDEN biri Ata Bey veya Lala ünvanlarıyla tayin olunur ve şehzade yetişinceye kadar, hatta yetiştikten sonra da hükümet işlerini bu lala idare ederdi.*”⁴³ der. Akkoyunlular’da “hâce” “mürebbi” ve “atabek” denen lalılığın BEYLER’e verildiğini gösteren pek çok şahidin, yukarıdaki hükmü desteklediğini görüyoruz.”⁴⁴ O halde İdris-i Bitlisi için bu görev nasıl düşünülebilir ? Bu bakımdan Bayrakdar, hazırlamış olduğu mezkûr eseriyle İdris-i Bitlisi’ye dikkat çekerek bu ünlü alim ve Türk tarihçisinin eserleri üzerinde değerli yeni çalışmaların yapılmasına vesile olması açısından takdir konumunda olmakla birlikte, çalışmasındaki “*Hayatıyla ilgili çeşitli konularda, Bitlisli İdris’in eserlerinde kendisinin verdiği bilgilere öncelik verdik, diğer kaynaklarda verilen bilgilerle onları destekleme yoluna gittik.*”⁴⁵ şeklindeki ifadesinin aksine bir yol izleyerek, kendisinden sonraki araştırmacıların bir takım yanlış kanaatleri benimseyip onları kendi eserlerine aktarmalarına vesile olmuştur.

⁴⁰ Bk. Kırılangoç, s.8

⁴¹ Bk. Başaran, a.g., dok. t.z., s.16

⁴² Bk. Abdulkadir Özcan, “İdris-i Bitlisi” md., TDVİA, C. XXI (İstanbul 2000), s.485

⁴³ Bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK Basımevi (Ankara 1969), s.200 vd.

⁴⁴ Mesela bk. Muhyî, s.65, 205,215 ve Hoca Sadettin, III/332,335,336

⁴⁵ Bk. Bayrakdar, s.1

F- İdris-i Bitlisi'nin Mensup Olduğu Tarikatle İlgili Hatalar

Hasan Tavakkoli, İdris-i Bitlisi'nin bir eserinde ortaya koyduğu şahsi duygularından hareket ederek, üstelik bu duyguların adresini de yanlış göstererek ⁴⁶ "...Geçmiş ve zamandaki bütün sufilerin müridi olduğunu izhar ederdi"⁴⁷ der. Şimdi burada, evvela Tavakkoli'nin yanlış tercümesini, sonra da kendimize ait tercümeyle vermek suretiyle bu ifadelerden böyle bir sonuç çıkararak bunun, İdris-i Bitlisi'nin herhangi bir tarikate bağlı olmayacağına delil teşkil etme keyfiyetini ilim ehlinin izanına bırakmak istiyoruz :

"*Bizzat İdris-i Bitlisi*" *Mir'âtu'l-uşşâk* eserinde ki: *Bu bende-i hakir ve küçük zerre, Allahın feyzini gözleyen kulu İdris b. Hûsâm al-Din-i Bitlisi... dervişlerin harmanından başak toplayan bu yüce taifenin mahallesinin dilencisidir... Eğer bizzat hakir o makamlar ve hallerin şuhud ve tahakkuk ehlinin zümresinden değilse de o olgun kişilerin olgunluklarını ve sözlerinin hakikatini tasdik eden erbablardandır...*"⁴⁸

İdris-i Bitlisi'nin, *Mir'âtu'l- uşşâk* değil, *Hakku'l mubîn fi şerh-i hakik'l-yakin* adlı eserin mukaddime kısmında, *Hakku'l-yakin*'in şerhine teşebbüs cür'etinin keyfiyeti babındaki kanaatini ihtiva eden metnin doğru tercümesi ise, aynen şöyledir : "*Bu risâlenin inceliklerinin tahlili ve şerhi, herne kadar şu zavallının gücünün ötesinde ve ondaki gizli hakikatlerin perdesini aralamak sırf lâf ü güzâfla değil, erbâb-ı keşf ve ehli hâl'e layık ise de; kezâ hakk u yakîn taliplerinin şu en hakiri, gerçekte herne kadar tahakkuk ve tahkik ehlinde değilse de, hakku'l-yakîn ariflerinin kalplerinden feyezân eden bâtni hakikatleri ihlas sermayesiyle iz'ân ve tasdik makamına layık görünüyordu...*"

⁴⁹

Şimdi, sadece irfan ehline duyulan derin bir sempatinin izharına delalet eden yukarıdaki ifadelerden ve İdris-i Bitlisi'nin, adı geçen eserin mukaddimesinde zikredilen Molla Cami, Baba Nimetullah-ı Nahçivani gibi nakşi muhakkıklara ve sedreddin-i Konevi gibi vahdet-i vücudçulara gösterdiği

⁴⁶ Tavakkoli'nin, yaptığı tercüme için gösterdiği adres, "Mir'âtu'l-Uşşâk, vr. 153^a – 154^b" dir. [Bk. Hasan Tavakkoli, *İdris-i Bitlisi'nin Kanun-i Şehinşahi'nin Tenkitli Neşri ve Türkçe'ye Tercümesi*, yayınlanmamış doktora tezi, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Bölümü (İstanbul 1974), s.XVI]. Halbuki adı geçen alıntılardan kaynağı, gene İdris-i Bitlisi'ye ait "Hakku' mübin...", vr.12^b vd.'dir.

⁴⁷ Bk. Tavakkoli, S. XVII

⁴⁸ Bk. a.g.e, s. XVI

⁴⁹ Bk. Hakku'l-mübîn, 12^b vd.

hissi yakınlıktan hareketle Tavakkoli'nin vardığı yanlış kanaat belki ma'zur görülebilir; fakat “ZAMANINDAKİ BÜTÜN SUFİLERİN MÜRİDİ OLDUĞUNU BELİRTEN İDRİS'in, herhangi bir tarikat şeyhine bağlı bulunmadığı anlaşılmaktadır.”⁵⁰ diyen araştırmacıyı mazur görmek mümkün değildir. Zira Hasan Tavakkoli'nin yukarıda verdiğimiz cümlesi burada aynen tekrar ediliyor ve maalesef kaynak gösterilmiyor. Bu durumda, ya bu araştırmacının İdris-i Bitlisi'yle yakın arkadaş olduğu veya müellifin bu vasfının çok yaygın bir tarzda bilindiği için kaynak göstermekden sarf-ı nazar edildiği hükmüne varılır. Halbuki İdris-i Bitlisi XV-XVI. yy'larda yaşamış ve yukarıdaki sonucu da Tavakkoli'den başka çıkarana olmamıştır. Maamafih aynı yazarın “... İbrahim-i Gülşeni'nin hizmetinde bulunan İdris-i Bitlisi...”⁵¹ tarzında yukarıdaki kanaatini nakzeden ifadesi, “Menâkıb”ın hemen müteakip sayfalarındaki **İdris-i Bitlisi'nin İbrahim-i Gülşeni'ye bağlı olduğu, hatta bir meseleden dolayı tecdîd-i inâbet yaptığı**⁵² hususuna kadar uzanmadığı için, çelişkinin boyutlarını artırmamıştır.

Ahmet Uğur da Tavakkoli'ye ait olan yukarıdaki tercümeyle daha bozuk bir Türkçeye şöyle tekrar eder: “İdris, babası ve yöre halkı gibi tasavvufa intisab etmiş pek çok tasavvufa ait kitablar okumuştur -lutfen imlaya ve cümledeki te'lif za'fına dikkat buyurulsun-. Kendisi diyor ki “dervişlerin harmanından başak toplayan, bu yüce taifenin mahallesinin dilencisidir –lutfen burada da tamlama grupları arasındaki virgüle dikkat edilsin-... O kimselerin yüceliklerini ve sözlerini hakikatını (!) tasdik eden erbablardandır(!)”⁵³

G- İdris-i Bitlisi'nin Görüşüp Sohbet Ettiği Tasavvuf Erbâbıyla Alakalı Hatalar

Tavakkoli, İdris-i Bitlisi'nin 1510-11'de Sadreddin-i Konevi ile görüştüğünü söyler.⁵⁴ Akgündüz de bu asılsız bilgiye aldanarak, fakat kaynak göstermeyerek “... İdris-i Bitlisi, Molla Cami ve Sadreddin Konevi gibi büyük alimlerle sohbetinde bulunmuştur”⁵⁵ der.

⁵⁰ Bk. Özcan, s.486

⁵¹ Bk. a.g.md. göst. yer.

⁵² Bk. Muhyî, s.352-356

⁵³ Bk. Uğur, s.8

⁵⁴ Bk. Tavakkoli, s.XV

⁵⁵ Bk. Akgündüz, s.11

Bir defa Tavakkoli'nin bahsettiği görüşme olayı, İdris-i Bitlisi'nin hac dönüşüne rastlayan tarihtir. 917/1512'deki hac farizasından sonra Yavuz Sultan Selim'in ricası üzerine 918/1512'de İstanbul'a dönmeye karar veren İdris-i Bitlisi, önce Konya'ya gelir ve Mahmud-ı Şebusteri (ölm. 720/1320)'nin "Hakku'l-yakin" adlı eserinin şerhi için manevi feyiz almak üzere bir "erbain müddeti" Sadreddin-i Konevi (ölm. 673/1274)'nin merkadi civarında kalır.⁵⁶ Olayın aslı budur; yoksa aralarında asırlarca mesafe bulunun iki şahsın görüşüp sohbet etmesi aklen mümkün değildir. İdris-i Bitlisi'nin 1473'de henüz 16 yaşındayken Molla Cami (ölm. 1492) ile görüşüp sohbet ettiği ise, bizzat müellifin kendi beyanına istinad etmektedir.⁵⁷

H- İdris-i Bitlisi'nin Eserleri Hakkında Yapılan Hatalar

"*Mir'âtu'l-cemâl,... Sultan Bayezid adına 907'de başlanmış ve 925 h. yılında tamamlanmıştır.*"⁵⁸

Münzevi'nin bu yanlış tesbiti, öyle zannediyoruz ki kendisinin ulaşabildiği nüshalardaki-ki bunlar muahhar nüshalardır - müstensihlere yada okuyuculara ait sonradan ilave edilmiş yanlış kayıtlardan kaynaklanmıştır; zira bizim tesbit ettiğimiz en eski nüsha (Süleymaniye/Şehid Ali Paşa, 2149), 909 h. Cemadiu'l-evvel / Eylül 1503 tarihini taşıyor.⁵⁹

"*Kanun-i Şehișâh, Sultan Süleyman-ı Kanuni'ye takdim olunmuş, MİRATU'L- CEMAL TARZINDA Farsça siyasi bir eserdir.*"⁶⁰

"*Kanun-i Şehișâhi..... yazarın Mir'ât'l – Cemâl adlı eseri TARZINDA yazılmış olup....*"⁶¹

⁵⁶ Bk. Hakku'l-mübin,7^a

⁵⁷ Bk. a.g.e., 4^{a-b}

⁵⁸ Bk. Ahmed-i Munzevi, *Fihrist-i nüshaha-ye hattı-yi Farsi* (Tarhan 1349),V/3642

⁵⁹ Bk. Mezkur nüsha, 101^a

⁶⁰ Bk. Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. : A.Fiki Yavuz- İsmail Özen, Meral Yayınevi (İstanbul 1982), III/69.

⁶¹ Bk. Başaran, a.g.dok. tz., s.26

*“Kanuni Şehinşâhi Mir’âtu’l- Cemâl GİBİ... bir eserdir ki ikisi arasında BENZERLİKLER vardır.... eser, ADINDAN DA ANLAŞILACAĞI GİBİ KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN’IN ADINI TAŞIMAKTADIR ve ONA İTHAF EDİLMİŞTİR.”*⁶²

Yukarıdaki son üç alıntının üçünde de İdris-i Bitlisi’nin bu iki eserinin aynı tarzda olduğu ifade ediliyor. Oysa, her iki eserin konusu aynı olmakla, ahlaki ve siyasi boyutu bulunmakla birlikte, Mir’âtu’l-Cemâl Farsça felsefi nesrin örneklerinden sayılabilecek sembolik bir hikayedir ki biz bu eseri ayrı bir makalede tanıtacağız. Kanun-i Şehinşâhi ise, müellifin, diğer eserlerine nispeten sade bir dille ahlak felsesini ortaya koyduğu bilimsel bir eserdir.

Kanun-i Şehinşahi’nin Kanuni Sultan Süleyman adına yazıldığına ilişkin de, ortada hiçbir emâre bulunmamaktadır. Bu konuda araştırmacıları yanıltan, her iki eserde ortak bir kasidenin yer alışıdır. Kanun-i Şehinşahi’de Yavuz Selim’e takdim edilen Mir’âtu’l-uşşak, vr. 154^b- 155^a ‘daki 30 beyitlik kasidenin dördüncü beyiti (şehik’eş menkabet hulk-i azîm est-sipehr-i mekremet Sultân Selîm est)⁶³ çıkarılmış, Kanun-i şehinşâhi 93^b – 94^a’daki kasideye iki beyit daha ilave edilmiş; hepsi bu kadar. Kânû-i şehinşâhi’deki 29. beyit [Şode nâmeş çû Kânûn-i şehinşâh-Şevd destûr- nâme nezd-i her şâh-Mademki ismi “Kıralın Kanunu” olmuş, Öyleyse (bu kitap) her kralın katında bir Kanunnâme (hükümünde)dir]⁶⁴ ise, eserin Kanuni Sultan Süleyman adına yazıldığına asla delil teşkil etmez.

*“İdris-i Bitlisi’nin II. Bayezid adına... Kanun’i Şehinşah;, Tuhfe-i dergâh-ı âli... isimlerinde üç eseriyle Yavuz Selim adına... Behâriye, Hazaniye Kasideleri... Vardır.”*⁶⁵

Bayrakdar, eserinde, “Tuhfe-i Dergâh-i Âlî”nin bulunamadığını söyler.⁶⁶ Tabii ki bulunamaz; çünkü bu, bir eser ismi değildir. İdris-i Bitlisi, padişahlara sunduğu eserler için, bu ve buna benzer (mesela Tuhfe-i dergâh-i şâhî)⁶⁷ ifadeler kullanmıştır.

⁶² Bk. Bayrakdar, s.37

⁶³ İdris-i Bitlisi, *Mir’âtu’l-uşşak*, Süleymaniye / Esad Efendi Ktp., 1888/4, vr.154^b

⁶⁴ Ayn. Mlf. *Kânûn-i Şehinşâhî*, Süleymaniye/Esad Efendi, 1888/2, vr.94^a

⁶⁵ Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II/1604, 1 no’lu dipnot.

⁶⁶ Bk. Bayrakdar, s.35

⁶⁷ Bk. Kanun-i Şehinşâhî Süleymaniye/ Esad Efendi, 188/2, vr.94^a

“Behâriye” ve “Hazaniye” risalelerine gelince: Bunlar Yavuz’a değil, Yakup şah (1478-1490)’a sunulmuş eserlerdir.⁶⁸ Evet, özellikle Hazâniye risalesi zahiren mensur bir kasidedir, fakat eserin sembolik bir hikaye olduğunu şimdiye kadar hiçbir araştırmacı fark edememiştir. “Behâriye” diye zikredilen eserin doğru adı ise “Risâle-i Rebiu’l-ebrar”dır ve eser herne kadar Kozmografya ile ilgili görünüyorsa da, tıpkı bir seyahatname gibi algılanan Hazaniye risalesi gibi sembolik yönü dikkatlerden kaçan bir eserdir. Biz, her iki eserin yaptığımız yorumlu tercümesini nasip olursa, ileride yayınlıyacağız.

Şimdi Uzunçarşılı’dan esinlenerek bu eserler hakkında bilgi veren Bayrakdar’ın söylediklerine bir göz atalım :

İdris-i Bitlisi’nin eserlerini konularına göre gruplandırarak veren Bayrakdar, “Risâle-i Hazâniye”yi hem “Tarih ve Seyahatle ilgili eserleri” grubunda veriyor ve eseri bir seyahat kitabı olarak değerlendirip “*Akkoyunlu devleti ile ilgili bilgiler içermesi bakımından tarihle ilgili eserlerinden sayabiliriz....*”⁶⁹ diyor, hem de aynı sayfa da “G- Mektupları ve şiirleri” grubunda “*Bitlisli İdris’in birçok şiirleri vardır... O’nun Bahariye ve Hazaniye isimli kasideleri.... meşhurdur*”⁷⁰ diyerek çelişkiye düşüyor.

“... İbrahim-i Gülşeni’nin hizmetinde bulunan İdris-i Bitlisi, bu arada İsâ es-Sâveci ile Necmeddin Mes’ud’un DUALARINI toplayarak şeyhe sundu. Ayrıca yazdığı 150 sayfalık şiire karşılık padişahın 500 flori altınla pek çok ihsanına nail oldu.”⁷¹

Özcan’ın yararlandığı bu kaynakta adları zikredilen şahısların “dua” larından değil, “divan”larından söz edilir.⁷² Yavuz’a takdim edilen şiir de, Muhyi’nin “157 beyitlik bir ra’iyye kaside” dediği ve sadece 12 beytini verdiği⁷³ bir kasidedir. Bu bakımdan, ruhani kimseler veya tarikat pirleri olmayan ve edebi şahsiyetleriyle temayüz etmiş olan iki önemli devlet adamının divanlarından “dualar” diye söz etmeyi ve kaside nazım şekliyle en fazla kaç beyit veya kaç sayfa şiir yazılabileceğinden haberdar olmamayı, bilimsel bir araştırma için oldukça şaşırtıcı buluyoruz.

⁶⁸ Bk. Risâle-i Rebiü’l-ebrar, Süleymaniye/ Esad Efendi, 1888/6, vr.234^a ve Risale-i hazaniye, Süleymaniye/Esad Efendi, 1888/7, vr.244^b

⁶⁹ Bk. Bayrakdar, s.48

⁷⁰ Bk. ayn. esr., göst. yer.

⁷¹ Bk. Özcan, s.486

⁷² Bk. Muhyi, s.352. vd.

⁷³ Bk. a.g.e., s.353-354

Buraya kadar yaptığımız tespitlerle, İdris-i Bitlisi ve eserleri üzerinde yapılan akademik çalışmalarda, müellifin eserleri hakkında verilen yanlış bilgiler bir yana, onun doğum yeri, doğum tarihi ve bu münasebetle şahsının ve babasının hayatı hakkında ileri sürülen kanaatlerin büyük kısmının hiçbir ilmi değeri haiz olmadığı, dolayısıyla bu konuda yapılan ilmi araştırmalarda ilmi metoddan büyük ölçüde uzaklaşıldığı neticesi ortaya çıkmıştır. Bundan böyle, müellif hakkında yapılacak yeni araştırmalarda gerekli ilmi titizliğin gösterileceğini ve kaynak olarak en başta bizzat müellifin kendi eserlerinin esas alınacağını ümit ediyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Fey Vakfı Yayınları, c. III, İstanbul 1991
- BAŞARAN, Orhan, *İdris Bitlisi'nin Heşt Bihişti'nin Hatimesi*, yayınlanmamış doktora tezi, Erzurum 2000
- BAYRAKDAR, Mehmet, *Bitlisi İdris*, Kültür Bakanlığı Yayınları / 1271, Ankara 1991
- BİTLİSİ, İdris, *Hakku'l- mubîn fi şerh-i hakki'l- yakin*, Süleymaniye/ Şehid Ali Paşa, 1402
- BİTLİSİ, *Kanun-i Şehinşahi*; Süleymaniye / Esad Efendi, F.Y. 1888/2
- BİTLİSİ, *Mir'âtu'l-Cemâl*, Süleymaniye Şehid Ali Paşa, F.Y. 2149
- BİTLİSİ, *Mir'âtu'l-uşşak*, Süleymaniye/ Esad Efendi, F.Y., 1888/4
- BİTLİSİ, *Risale-i Hazaniye*, Süleymaniye / Esad Efendi, F.Y., 1888/7
- BİTLİSİ, *Risâle-i Rebû'l – ebrâr*, Süleymaniye/ Esad Efendi, F.Y.,1888/6
- BİTLİSİ, *Selim Şâh-nâme*, Süleymaniye / Lala İsmâil, F.Y., 348
- BİTLİSİ, Emir Şerefhan, *Şerefnâme*, Tahran 1364; V. Veliaminof neşri, Farsça'dan Arapça'ya trc. : Muhammed Ali Avni, Daru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye c.I, ts.
- BURSALI Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz.: A. Fikri Yavuz- İsmail Özen, Meral Yayınevi, c.III, İstanbul 1982

- FLEİSCHER, Cornell H., “Bedlisi, Mawlânâ Hakîm al-Dîn Edris b. Hosam al-Din Alî” *Encyclopedia Iranica*, IV, New York 1990
- GÜLŞENİ, Muhyi, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşeni* ve Şemlelizâde Ahmed Efendi, *Şive-i Tarîkat-ı Gülşeniye*, yayınlayan: Tahsin Yazıcı, TTK Basımevi, Ankara 1982
- HİKMET, Ali Asgar, *Câmî –Hayatı ve Eserleri–*, çev. M. Nuri Gencosman, İstanbul 1991
- HOCA, Sadettin Efendi, *Tacu’t-Tevarih*, haz., İsmet parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları/301, c.IV, Ankara 1992
- MEVLEVÎ, Abdulmuktedir, *Catalogue of The Arabic and Persian Manuscripts in The Khuda Bakhsh Oriental Library*, VI, Patna 1993
- KARA, Mustafa, *Necmüddin Kübra- Usulü Aşere/Risâle İle’l-Hâim/ Fevâihu’l-Cemâl-*, Dergah Yayınları, İstanbul 1980
- KIRLANGIÇ, Hicabi, *İdris-i Bitlisi- Selim Şâhname -*, Kültür Bakanlığı Yayınları/ 2565, Ankara 2001
- MINGANA, A., *Catalogue of The Arabic Manuscripts in The John Rylands Library Manchester*, Manchester 1934
- MUNZEVÎ, Ahmed *Fihrist-i nüshahâ-yi hattî-yi Fârsî*, c.V. Tahran 1349
- ÖZCAN, Abdulkadir, “İdris-i Bitlisi” *TDVİA*, c. XXI, İstanbul 2000
- ES-SAFÎ, Ali b.Hüseyn, *Reşâhat*, trc. Mehmed Kaşî, sad. Mustafa Özsaray, İstanbul 2005
- TAVAKKOLÎ, Hasan, *İdris-i Bitlisi’nin Kanun-i Şehinşâhisi’nin Tenkitli Neşri ve Türkçe’ye Tercümesi*, yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul 1974
- UĞUR, Ahmet, *İdris-i Bitlisî ve Şükrî-i Bitlisî*, Kayseri 1991
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Basımevi, c.II, Ankara 1988
- *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK Basımevi, Ankara 1969

